

Hij maakt bovendien de *faux pas* de enige Friese nationaal-socialistische ideoloog van betekenis, J. M. van der Goot als 'deskundige' op dit gebied op te voeren (388). Het historische en sociaal-geografische werk, dat hij gebruikt voor zijn beschrijving van het Friesland van Noordmans is op zijn zachtst gezegd nogal gedateerd. Dat is jammer, omdat Wassenaars voornaamste bijdrage tot het begrijpen van werk en leven van Noordmans juist gelegen is in het biografische aspect. Nu is het niet zo, dat de forse uitbreiding van het biografisch materiaal, die ons hier wordt geboden, zonder gewicht zou zijn. Wassenaar heeft zich in het te voorschijn halen van veel wat tot nu toe onbekend was zeker een verdienstelijk historicus getoond.

Gelukkig heeft hij er voor gezorgd, dat dit zoveelste werk over Noordmans, voor de bestudering van wiens werk zelfs een aparte Noordmanswerkgroep bestaat, niet is uitgelopen op een hagiografie. Zijn behoefte om als theoloog toch ook opnieuw diep in te gaan op het ecclesiologische en theologische werk van Noordmans, is begrijpelijk, maar maakt de structuur van zijn werk nodeloos ingewikkeld. Wij krijgen eerst een uitgebreid biografisch deel, waarin niet echt van een levensverhaal sprake is, maar eerder van een verzameling los samenhangende detailstudies. Interessant vaak, maar verbrokken. Vervolgens komt een even groot deel over Noordmans activiteiten in de Friese predikantenvereniging, zijn optreden als bestuurslid van de Bond van Nederlandse predikanten en zijn redacteurschap van het *Hervormd zondagsblad voor Friesland*, gelardeerd met hoofdstukken over Noordmans gedachten over de reorganisatie van de kerk en over het predikantschap in het algemeen. Tenslotte wordt in een derde deel nog uitgebreid aandacht geschonken aan Noordmans theologie, systematisch getoetst aan die van andere theologen. Daarbij wordt niet altijd de grens van 1923 aangehouden. Hieruit blijkt wel, dat de caesuur van 1923 zeker niet bevredigend werkt. Het is te betreuren, dat Wassenaar gemeend heeft geen volledige literatuurlijst in zijn boek te moeten opnemen. Wel is alle literatuur in de noten terug te vinden en is een apart lijstje met de meest recente literatuur opgenomen, maar bij een zo vaak beschreven figuur als Noordmans is dat toch wel erg onhandig. Het is duidelijk, dat dit werk in deze opzet om een vervolg vraagt, maar of dat 'Noordmans in Gelderland' zal heten, lijkt mij zeer te betwijfelen.

G. R. Zondergeld

W. Jonckheere, *Van Mafeking tot Robbeneiland. Zuid-Afrika in de Nederlandse literatuur 1896-1996* (Nijmegen: Vantilt, 1999, 244 blz., f39,90, fISBN 90 75697 21 X).

Over de Nederlandse houding tegenover Zuid-Afrika sinds het einde van de negentiende eeuw zijn de laatste vijftien jaar tal van boeken verschenen, waarin met name de politiek centraal stond. Dit gedegen overzicht van de opstelling van literatoren in de Lage Landen vormt daarop een welkome aanvulling. Jonckheere bakent zijn onderwerp zorgvuldig af. Hij richt zich op poëzie en proza dat in Nederland en Vlaanderen over Zuid-Afrika in de periode 1896-1996 is gepubliceerd en dat hier het beeld van Zuid-Afrika tijdens die periode hielp vormen. De besproken auteurs hebben met elkaar gemeen dat ze oorspronkelijke teksten in het Nederlands hebben geschreven, dat zij in de Lage Landen publiceerden en dat hun teksten geen vertalingen zijn.

Het beginpunt is de zogenoemde Jameson-raid, de militaire confrontatie met de Boeren in Transvaal die in 1896 voor de Britten op een fiasco uitliep. Toen flakkerde in Nederland de belangstelling voor Zuid-Afrika, die al was gewekt tijdens de Transvaalse Opstand van 1880-

1881, weer op. Evenals in Vlaanderen ontstond er een Boerenverering die lange tijd zou voortduren. De Anglo-Boerenoorlog van 1899-1902 maakte helden van president Paul Kruger en generaals als Botha en De Wet en hun roem zou ook daarna lang blijven voortleven in verhalende teksten. Uiteraard besteedt Jonckheere ruim aandacht aan de populaire schrijver Louwrens Penning, die zijn lezers een grote liefde trachtte bij te brengen voor de 'Hollandsche Afrikaner'. Zelfs Nederlandse apartheidsbestrijders hebben later aangegeven zijn jeugdboeken nog te hebben gelezen, al vermeldt de auteur dat niet.

Jonckheere wil zich in zijn studie bezighouden met het veranderende beeld of 'imago' van Zuid-Afrika in Nederland. Literatuur blijkt daarbij een goede indicatie. Geconstateerd kan worden dat de opinie van de Nederlandse literatoren over Zuid-Afrika goeddeels correspondeerde met die van andere actoren die het opinieklimaat bepaalden, zoals politieke meningsvormers en de media.

Jonckheere toont overtuigend aan dat in de ogen van de Nederlander en de Vlaming de Zuid-Afrikaanse geschiedenis Afrikaner geschiedenis was. Lange tijd sloten zij zich aan bij de opvatting dat de geschiedenis van Zuid-Afrika begon met Jan van Riebeeck in 1652 en dat vervolgens alles draaide om de Afrikaners en hun strijd tegen het zwarte gevaar en de perfide Engelsen. Tegelijkertijd was zich echter een vervreemdingsproces tussen de Nederlander of Vlaming en de Afrikaner aan het inzetten. Daarvan was vooral sprake tijdens het apartheids-tijdperk, sinds 1948. Nederlandse kritiek op apartheid was er altijd al, maar deze nam sterk toe na het bloedbad in Sharpeville in 1960. De repressie in Zuid-Afrika, gevoegd bij allerlei ontwikkelingen in Nederland zelf — zoals de herontdekking van de Tweede Wereldoorlog — deden het beeld sterk veranderen. Tegen deze achtergrond ontstond de Nederlandse anti-apartheidsliteratuur, waarin de oude Afrikaner mythen tot de laatste steen werden afgebroken.

Het is aardig te lezen welke standpunten Nederlandse literatoren er zoal op hebben nagehouden. Neem bijvoorbeeld Huub Oosterhuis, die Winnie Mandela in een aan haar opgedragen gedicht neerzet als een ontombare en inspirerende leidster van de opstand. Natuurlijk besteedt Jonckheere veel aandacht aan het sterk anti-fascistische werk van Conny Braam. Werk dat, in de woorden van een recensent in *Trouw*, zo doordrenkt is van politieke correctheid, 'dat ik er een klein tikje onpasselijk van werd'. Uitzonderingen binnen de literaire garde waren er tijdens de apartheid trouwens ook. Minder politiek correct was W. F. Hermans, die in 1983 een zeer omstreden reis naar Zuid-Afrika ondernam. Of Gerard Reve, die een jaar later schreef: 'Zuid-Afrika heeft gelijk, maar ik heb geen zin me daar in Nederland druk over te maken'. En dan laat Jonckheere nog onvermeld dat Reve mede lid van de EO werd omdat deze het ANC als een communistische terreurbeweging zou hebben ontmaskerd.

Als het boek uit is, blijft de lezer helaas wel met een groot vraagteken zitten. In het begin kondigt Jonckheere aan dat hij wil aantonen 'dat het Afrikaner nationalisme van de twintigste eeuw eigenlijk een belangrijke voedingsbodem had in Nederland'. Maar de auteur levert hiervoor geen bewijs of aanknopingspunten. Sterker nog, hij gaat nauwelijks meer concreet op deze gewaagde stelling in. Zijn boek laat zien dat juist het omgekeerde het geval was: tot in de jaren zestig werden Nederlandse schrijvers op sleeptouw genomen door het Afrikaner nationalisme.

Ondanks dit punt van kritiek verdient dit voorzichtig doch toegankelijk geschreven boek veel waardering. Ook omdat iemand de Nederlandse opstelling tegenover Zuid-Afrika nu eens vergelijk met die van Vlaanderen. De verklaringen die de auteur aandraagt voor de verschillen, zoals het andere koloniale verleden en de Franstalige dominantie, verdienen zeker een nadere wetenschappelijke uitwerking.

Stefan de Boer

A. Eyffinger, *The 1899 Hague peace conference. 'The parliament of man, the federation of the world'* (Den Haag, Londen, Boston: Kluwer Law International, 1999, xiv + 480 blz., f371,-, ISBN 90 411 1192 1). Hierbij: A. Eyffinger, *De hele wereld bijeen! De eerste Haagse vredesconferentie van 1899* (Mesdagkwartier-lezing III; Den Haag: Stichting promotie Den Haag, 1999, 24 blz.).

Verdiens de eerste vredesconferentie die in 1899 in Den Haag gehouden werd een gedenkboek van 480 bladzijden glanspapier, met meer dan 1000 illustraties, merendeels in kleur, in prachtband, circa drieënhalve kilo zwaar, tegen een winkelprijs van f371,-? Die vraag verdient in ons sobere; inhoudelijke vaktijdschrift een antwoord in historisch, historiografisch en financieel opzicht.

In historisch opzicht hebben de beide vredesconferenties die in 1899 en 1907 in Den Haag gehouden werden maar weinig concreets opgeleverd. Dit in de eerste plaats vanwege de volledige mislukking van de ontwapeningsvoorstellen die tsaar Nicolaas II het initiatief tot de conferenties deden nemen en in de tweede plaats vanwege de volstreekte machteloosheid van het permanente hof voor arbitrage, dat het voornaamste tastbare gevolg van de conferenties vormde, bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914, de *Mutterkatastrophe* van de twintigste eeuw. Onwillekeurig wordt men herinnerd aan dat populaire versje over de toenmalige diplomaten: 'ze dronken een glas, ze deden een plas en lieten alles zoals het was'.

Van die associatie van goedbedoelde futiliteit die aan de Haagse vredesconferenties kleefte zijn de auteur van het hier besproken werk, de bibliothecaris van het Internationaal Gerechtshof in Den Haag, Arthur Eyffinger en de inleider, oud-minister van buitenlandse zaken en rechter bij het gerechtshof, Pieter H. Kooijmans, zich natuurlijk wel bewust. Ze trekken dan ook alle registers open om in hooggestemde bewoordingen van de eerste Haagse vredesconferentie op de lange termijn een gebeurtenis van wereldhistorische importantie te maken. 'And nevertheless', schrijft Kooijmans over de geringe resultaten op de korte termijn, 'today's governments and today's non-governmental world alike decided to commemorate what has become known as an 'historic event' and the present book makes amply clear what made this ill-omened conference into a memorable occurrence' (v). 'This book has been a labour of love', vertrouwt Eyffinger ons in zijn voorwoord toe, 'love for a historical period, for an idea but, above all, for the commitment of idealists, both of level-headed and high-spirited character, who, a full century ago, in a world gone astray, were driven by the urge to leave this world to their children a decidedly better place than they had found it ... If this book is mine, the honour is theirs alone' (vi). Dit voorwoord zet meteen de toon van het hele boek. De hoofdstuktitels gaan vergezeld van fraai klinkende toevoegingen als 'The dawn of a new era', 'Swords into ploughshares', 'The crying need of the nations', 'The parliament of man, The federation of the world', 'The Magna Charta of international law' etcetera. De conclusie luidt na een korte, spijtige vermelding van de Eerste en Tweede Wereldoorlog: 'But the work of the Hague had withstood the fiercest tempests. Indeed, it was only from then on that it gained real impetus ... Court followed court, tribunal followed tribunal. While perhaps most of the immediate results of the First Hague peace conference had proved short-lived, its spirit never died' (464).

Dat brengt ons tot het tweede, historiografische antwoord op de vraag of de uitgave van dit omvangrijke, luxueuze gedenkboek verantwoord is. Er is namelijk al een uitvoerige, degelijke historische studie over de beide vredesconferenties geschreven, *Regeln gegen den Krieg? Die Haager Friedens-Konferenzen 1899 und 1907 in der internationalen Politik* (Frankfurt, 1981) van de Duitse historicus Jost Dulffer. Aan diens realistische conclusies, dat de ontwapeningsvoorstellen van de tsaar grotendeels door financiële motieven ingegeven waren, dat de intentie-